

MEMORIA TEATRULUI

Claudia DIMIU

MIRON COSTIN, personaj dramatic

Nu se va ști poate niciodată cât de mult s-a scris la noi pentru scenă atunci când necesitățile momentului dictau: „scrieți, băieți, numai scrieți!”. Cine va întocmi cândva o istorie cuprinzătoare ori un dicționar (de asemenea, cuprinzător) de dramaturgie românească – instrumente de lucru absente deocamdată din cultura noastră – ne va pune sub ochi un tablou impresionant. Întreprinderea devine din ce în ce mai necesară mai ales pentru a-i face cunoscuți pe acei înaintași care, fie dorind să înfirie un repertoriu, fie crezând în virtuțile educative ale teatrului, s-au dedat la alcătuiri dramatice. Sigur că multe dintre ele nu merită să supraviețuiască. Dar să fie pomenite, măcar ca deschizătoare de drumuri, parcă s-ar cădea...

Personalitatea de intensă intelectualitate a logofătului Miron Costin și cea de nu prea mare abilitate politică a hatmanului Velico Costin au ispitit pana unora dintre dramaturgii noștri. A unuia aproape necunoscut azi, **Ion Lacea**, a unuia aproape nerecunoscut, nici pe vremea lui, nici azi, **Nicolae Iorga**. Volumele ca și studiile dedicate începuturilor scrisului pentru scenă la noi nu se întrec în a-l menționa, necum în a-l analiza ori aprecia pe primul. El se numea Ion D. Lacea, dar se recomanda Ion de Lacea.

Ioan Massoff care știa tot ce mișca(se) în teatrul românesc găsește un serios motiv de a aduce – de mai multe ori – vorba despre el: prietenia/simpatia/apropierea lui Ion Lacea de adolescentul Mihai Eminescu, pripășit în trupele Fani Tardini și Mihail Pascaly. Astfel încât, cercetătorul curios, găsind la Biblioteca Academiei manuscrisul unei piese intitulate **Logofărul Miron Costin** de Ion D. Lacea, are pe ce-și întemeia/de unde-și porni comentariile. „În ciuda numelui – Ion de Lacea – acesta este un simplu Ion D. Lacea, născut în comuna Turcheș, lângă Brașov, în 1835; nepot al unui negustor din Brașov, după ce a terminat școala primară în sat, a fost înscris și susținut de unchi la Liceul săsesc din Brașov. [...] În 1864, Lacea face parte din trupa lui Tardini-Vlădescu; în această perioadă a legat prietenie cu Eminescu. [...] Lacea este unul dintre primii noștri dramaturgi, autor a numeroase piese de teatru inspirate fie din cronici, fie din lucrările lui Pelimon; între altele, Lacea a scris *Bogdan Vodă și Bandiții Carpaților* sau *Martirii României*. Lacea a jucat la teatrul din Craiova în stagiunea 1867–68; aflându-se la Galați, în 1872, făcându-i-se rău pe scenă, a murit când încă nu împlinise patruzeci de ani”, spune reputatul istoric. (Dacă autorii dicționarului despre actorii craioveni l-ar fi inclus și pe Lacea, ar fi înscris pe coperta cărții lor o altă cifră...)

Piesa **Logofătul Miron Costin**, sau **Uciderea fraților Costinești**, cum este menționată în *Eminescu și teatrul* de Massoff ca și în frumoasa carte-album *Teatrul Dramatic „Fani Tardini” Galați, 50 de ani, mărturii, amintiri...*, realizată de Mona Sandu, ca făcând parte din repertoriul celui de-al doilea turneu întreprins de trupa Fani Tardini-Vlădescu în noiembrie 1864–martie 1865, nu a ajuns până la noi decât sub forma unui manuscris aflat la Biblioteca Academiei. Spre norocul teatrului

românesc, o mai fi existând vreunul la Galați? Cel de la București nu pare decât o copie incompletă. Nu are o filă pe care să scrie sfârșit, nu are menționate textele celor câteva arii. Căci, pe cât se pare, constituia baza unui spectacol cu cântece. Pe unele pagini se află fixată prezența unor arii, fără însă a fi indicat conținutul lor. Așa cum e, ea trebuie citită ca o lucrare a începuturilor, dar mai ales ca un document vorbind despre un prieten al lui Eminescu.

Ce știa acest actor, cu ce cunoștințe despre teatru a început el să scrie? Ca absolvent al unui liceu săsesc, știa limba germană. Nu este exclus să fi citit cărți de specialitate netraduse încă în românește. Îl va fi citit pe Lessing, poate pe Roetscher... Lecturile precum și experiența de actor l-au ajutat să scrie destul de bine pentru teatru. Piesa despre pieirea fraților Costinești, anterioară atât lui *Despot Vodă*, cât și lui *Răzvan și Vidra*, este concisă, are o acțiune unitară, personaje caracterizate, tragicul este pigmentat cu note comice.

La o eventuală re-punere în scenă nu se poate tăia nimic din text, fără ca întregul să nu sufere. Primele replici concentrează datele notate despre persoanele istorice de către Neculce. Nu este lăsat deoparte nimic din ceea ce ar putea „justifica” frica și ura cu care unii indivizi îi suprimă pe alții. O anumită rapiditate a desfășurării acțiunii vine, desigur, din cronică, unde nu se insistă pe fapte, ci doar se enunță că ele s-au petrecut. Vine și din experiența de actor a autorului și este pusă în legătură și cu furia ce-i cuprinde pe cei de la putere când află că s-a conspirat împotriva lor. Piesa începe abrupt cu adunarea complotiștilor. Decizia de a-l răsturna pe domnitor este luată. La nunta cumnatului lui Velicico, viitor domn, conform voinței boierilor nemulțumiți, Velicico nu face decât să le-o comunice unora dintre boierii care nu știau despre ce e vorba. Unul dintre ei, într-un aparté, se dezvăluie a fi iscoada autorităților. Înțeles dinainte cu oamenii stăpânirii, acesta acționează împreună cu ei și îl arestează pe Velicico. Nu și pe ceilalți, care reușesc să fugă în Țara Românească, numită de autor România (oarecum *avant la lettre*...) Autorul împletește firul acțiunii principale cu unul privitor la fiica lui Cantemir care urmează a se căsători cu fiul lui Miron Costin. Precipitarea evenimentelor desface toate aceste fire: rupe logodna celor doi tineri, îl decapitează pe Velicico, vinovatul de complot, dar și pe Miron, nevinovat de nimic. Ion D. Lacea aduce în scenă un personaj, Zapciul, terifiat de poruncile crude care i se dau. El îl sfătuiește pe fiul lui Miron Costin să se apere fugind, iar când e pus să-i aducă arestați pe ceilalți fii ai lui la Curte, exclamă: „*Prea bine, Măria Ta. (Aparte) Astfeli de slujbe nu-mi prea plac mie*”. Cum Domnitorul îl amenință cu spânzurătoarea dacă nu-i îndeplinește porunca, el se mai plânge odată de ce e pus să facă: „*Of, da a dracului slujbă mi-au mai dat!*”. Personajul lordache Ruset observă că zapciul trage de timp, poate de frică, poate sperând să-i scape pe cei prizonieri: „*Ei bine, n-ai auzit să te grăbești?*” se răstește el. La care zapciul răspunde: „*Ba da. (aparte) Să dea Dumnezeu să te ia dracu.*” Slugile cele mai credincioase ale lui Vodă observă lentoarea cu care zapciul acționează:

Ilie: *Ei bine, ce-ai făcut?*

Zapciul: *Nimic, ba încă chiar nimic.*

Ilie: *Cum asta?*

Zapciul: *Toți au fugit în Țara Românească.*

Ilie: *Și n-ai putut să-i oprești ca să nu fugă?*

Zapciul: Cum să-i opresc, dacă ei, până să mă duc eu acolo s-au încălcat toți pe cai și înarmați au trecut peste hotariu?

Ilie: Ei bine, de ce nu le-ai ieșit înainte să le oprești trecerea?

Zapciul: Dar cum era să le ies înainte când ei erau călări și eu pe jos? (aparte) Mai bine au făcut că s-au dus, căci mie îmi tremura mâna să mă apropii de ei.

Ilie: Dar cine le-au dat de știre de au fugit?

Zapciul: Ion Paladi, căci după cum știi, el s-a stricurat pe furiș pe când legam noi pe Velicicu.

Ilie: Cât pentru aceasta ai dreptate. Însă acum mi să pare că ai să plătești Dumneata singur cu capul dumitale pentru ei toți.

Zapciul (speriat): Ce spui? Să plătesc eu cu capul meu? Ai?

Ilie: Da, pentru că de va auzi Măria Sa de toate acestea, că i-ai avut în mână și că i-ai scăpat, ce știi, poate că i-o veni pofta să te spânzure pe dumneata în locul lor.

Zapciul: Ia lasă încolo, nu mai glumi, doar nu i-o mai veni astfel de poftă ca să mă facă, pe mine, om bătrân să mă strâmb la cinstita adunare. Ș-apoi eu îs și cam olog de o mână.

Ilie: Mână ți-e oloagă, dar gâtul ți-e sănătos."

Din păcate, personajul domnitorului Constantin Cantemir este mai puțin caracterizat. El stăpânește prin duritate, dar acționează ca o marionetă aflată în mâna lui lordache Ruset. Altfel, replicile sunt vii, rapide, dezvăluie intenții, stări. Păstrând toate datele figurilor istorice, atitudini, replici (găsite în cronică lui Neculce), piesa poate părea un montaj al lor. Nu ar fi corect să credem așa. Ion D. Lacea știe că teatrul cere acțiune, mișcare; are o știință a înălțurii, a gradării faptelor. Are prospețimea invenției unor episoade complementare, are măsură în alcătuirea scenelor. E posibil ca Eminescu să fi urmat întrucâtva exemplul lui când și-a proiectat dodecameronul pieselor istorice.

La peste jumătate de secol, frații Costinești reapar într-o piesă de teatru: în **Cantemir bătrânul** de Nicolae Iorga. Piesa marelui istoric este un poem despre destinul conducătorului unei țări aflate între două (mai multe!) forțe străine care jinduiesc la și chiar se înfruptă din bogățiile ei. Pentru a supraviețui, cârmuitorul miciei țări pândite de mari hrăpăreți este nevoit să accepte o anumită apropiere de una dintre aceste forțe. Iorga arată că oricare ar fi alegerea, rezultatul e același: o decepție, o dezamăgire totală. Desfășurarea acțiunii (atâta câtă e) îi opune pe frații Velicico, (Velicicu, Velicicu, după Lacea, și Velișcu după Iorga), și Miron ca inițiatori ai unui curent pro-leșesc și pe domnitorul apropiat al turcilor, considerați mai moderați în lăcomie.

La fel ca în cronică, atât în piesa lui Lacea, cât și într-a lui Iorga, frații Costinești sunt crunt pedepsiți – fără nicio cercetare, fără nicio judecată – în chiar clipele/orele care urmează pârii. După ce pune ca frații Costinești să fie uciși, domnitorul regretă amarnic, cu atât mai mult cu cât turcii se comportă fără pic de considerație cu oastea română care luptă alături de ei. Deși Lacea îl urmează fidel pe cronicar, este totuși în stare să imagineze scena înfruntării directe dintre Cantemir și Velicico. Iorga în schimb prezintă conflictul Cantemir–Miron prin... intermediar. Conflictul rezultă din discuția domnitorului cu cel care-l părăște pe Miron. Conform cronicii și piesei lui Lacea, Miron nu este implicat în uneltiri. Iorga îl face părtaș la vină. Curios și interesant este că Iorga mută conflictul de pe planul

socio-politic pe cel intelectual. În piesa lui Lacea, boierii sunt nemulțumiți de ministrul lui Cantemir care jecmănește poporul: cu toate că turcii au iertat Moldova de bir, oamenii lui lordache Ruset îl strâng în continuare. Singurii care au curajul să ia atitudine împotriva acestei stări de lucruri sunt frații Costinești. La mese, la ospețe, ei îndemnau: „*Măria Ta, mai des cu paharele și mai rar cu orânduilele de bir!*”, cuvinte cu care și-l fac dușman pe Ruset. La lorga e pusă în discuție, pe lângă problema birului, calitatea intelectuală a domnitorului Cantemir și a logofătului Miron Costin. Miron Costin nu-l poate prețui și implicit nu-l poate suporta pe mai departe pe tron pe un om care „*nu-și știe spune-un gând*”, care „*cu degetele-i groase n-a răsfoit o carte*”; după el, „*vodă Cantemir / un prost a fost și astăzi e prost ca-ntotdeauna*”. La rândul său, Cantemir zice: „*Miron nebunul, care socoate că viața / Se scrie ca o carte în fugă de condei? / Ci-acestea nu se fac cu cerneală, ci cu sânge*”. Când în adunarea boierilor complotiști – fiindcă e și în piesa lui lorga un complot, căci astfel fuseseră faptele istorice – Miron își exprimă preferința pentru Sobieski ca domn al Moldovei, însuși fratele lui se miră: „*Așa socoți? Atâta cules-ai tu din cărți?*”. Cartea este o obsesie a acestui domnitor care nu știa carte. Cantemir nu are soție; fiii îi sunt la Țarigrad, încât nimeni nu-i stă în preajmă: „*acuma și la chef / stai singur, și boierii își caută de carte / ori stau pe întuneric grămadă și-uneltesc*”. Iar el, personal, nu vede niciun folos din a fi un ins învățat, cel puțin pentru politică: „*Miron... ce om de carte!... dar cartea fără cinste / ce este? Ori Moldova cu cartea s-a ținut / pe vremile lui Ștefan?... Și grecii toți știu carte, / iar Grecia se află la turci supt jug...*” Concluzia e clară pentru el: atunci la ce bun să mai citești?

Nicolae lorga nu se îndură să-l lase pe bătrânul domnitor să persiste în asemenea greșală. A renunțat la episodul cu moartea soției lui Miron Costin și la detaliul cu oamenii lui Cantemir care nu-i dau răgazul să o înmormânteze; a renunțat la episodul cu proiectata încuscrire a domnitorului Cantemir cu Logofătul Miron Costin – episoade pe care Lacea le păstrează și încearcă să le valorifice tragic. În schimb, imaginează o scenă de reabilitare intelectuală a lui Constantin Cantemir. Într-o discuție cu fiul său Dimitrie, bătrânul domnitor ajunge să accepte cartea măcar în clipa morții. Scenă interesantă în sine, dar nelegată nicicum de acțiune, de soarta personajelor.

Un regizor dibaci ar putea, plecând de la o piesă și un poem despre niște oameni cari au fost să realizeze un spectacol. Cine știe?

ION D. LACEA

Logofătul Miron Costin

(Fragmente)

Actul I

Scena reprezintă un salon mobilat bine; la dreapta o sală unde să petreacă nunta; la stânga 2 uși; în fund mai multe uși.

Scena 1.

Velicicu, Gavrilescu, Paladi, Țifescu, mai mulți boieri.

Cor N.1 afar la Dreapta.

Velicicu (*intrând cu toții din scena 1-ia*): Așa, Domnilor, pe când ei să învelesc acolo, noi aici putem să dăm sfârșit planului nostru.

Țifescu (aparte): Da, și eu, care am înștiințat pe Măria Sa de acest plan de complot, cred că nu va întârzia ca să-mi primesc răsplătirea.

Paladi: Dar crezi, cumnate, că vom izbuti?

Velicicu: Ce, tu te îndoiești?

Paladi: Ba nu, dar...

Velicicu: Aida de! dacă suntem înțeleși cu Brâncovanul, Domnul din România, la ce te mai temi!... Ce, poate crezi că Poarta n-are să primească propunerile Domnului Brâncoveanu din România?

Paladi: Ba nu, dar gândește-te la pericolul la care ne expunem.

Velicicu: Ce pericol? Da când îți spui că chiar mâine de dimineață vom trece în România – acei care vom fi aleși de a ne duce –, și, odată acolo, nu avem a ne mai teme nici de Domnitorul Cantemir, care să conducă de Cupărești, vreau să zic de Rusetesti, nici chiar de Vornicul lordache Ruset, de acela care astăzi jeguiește țara din toate părțile... – de acel lordache zic, care în loc de a ne mulțumi că i-am scăpat viața, când trimisese Șerban Domnitorul din România la Cantemir că cu niciun preț să nu scape cu viață... [...]

Gavrilescu: Despre aceasta iar ai dreptate, dar eu tot nu știu încă bine despre scopul proiectului nostru.

Velicicu: Ei bine, află că noi suntem hotărâți, după cum ți-am spus, de a trece mâine chiar în România. Și odată acolo, vom stărui ca să cază Cantemir dupe tron și atunci desigur că și ei vor cădea de la putere. Cât pentru aceasta ne-am înțeles chiar cu Brâncovanul – Domnitorul României – care este dușman de moarte al lui Cantemir, ca să ne ajute prin protecția sa, cât și prin bani ce ne vor fi de lipsă.

Gavrilescu: Și cine o să-l succedez?

Velicicu: Toți frații m-au ales pe mine, dar eu dau cu bucurie locul meu altuia numai să scăpăm țara din ghiarele lor.

Toți: Ba nu, frate, tu vei fi domnitorul nostru.

Gavrilescu: Ei bine, jurați, dar, fraților, că veți fi credincioși alegerii ce ați făcut.

Toți: Jurăm!

Arie N.2

Gavrilescu (văzând pe Țifescu care se retrăsese în fund): Ce văd, fratele Ilie nu vrea să ia parte la acest jurământ sfânt?

Țifescul (viind): Ba nu, dar văz viind încoace pe marele cămăraș Pătrașcu și cu Domnița Safta, și crez că n-am face rău să ne retragem în altă cameră.

Scena 4. Aceiași, Velicicu adus de Macri și de soldați

Velicicu: La ce m-ați chemat, Măria Voastră?

Cantemir: La ce te-am chemat? Mă întrebi la ce te-am chemat! Ei bine, află că te-am chemat ca să-ți dai cuvântul pentru ce ai conspirat în contra mea!

Velicicu: Eu n-am conspirat deloc.

Cantemir: Dar în adunarea care ați avut-ă la Paladi cine au fost ales în locul meu Domn al Moldovei?

Velicicu: N-am nicio știință despre aceasta.

Cantemir: Dar despre aceia care erau aleși ca să treacă în România la Brâncoveanu, ca să lucreze pentru surparea mea după tron, n-ai nici despre ei nicio știre?

Velicicu: Nu cunosc pe niciunul.

Cantemir: Poate nu știi nici că ați hotărât ca, cu ajutorul Domnului Brâncoveanu, să mergeți la Poartă ca să mijlociți căderea mea după tron și ridicarea Dumitale.

Velicicu: Nu cunosc nimic despre aceasta.

Cantemir: Asemenea, fără îndoială, nu știi nici despre fuga acelora cu care ai lucrat pentru surparea mea.

Velicicu: Cât despre aceia, fără îndoială că au fugit ca să nu mai vădă pe marele vistiemic lordache Ruset cum mănâncă țara și cum o pustiește.

Cantemir: Tăcere! Aceasta nu te-a întrebat nimini. Răspunde numai la aceia ce te întreb eu!

Velicicu: O credeam de datoria mea a-i aduce aminte.

Ilie (încet lui lordache): Să-l întrebe despre actul care l-au subscris și care, fără îndoială că este la el, căci zapciul au uitat să i-l ia.

lordache: Dar întrebați-l, Măria Voastră, despre actul care l-au subscris cu toți și care acel act trebuie să fie la el.

Velicicu: A! Afurisit act. Și cum am uitat să-l rup!

Cantemir: A! Aceasta mi s-a părut că n-ai uitat-o. Vătafe, ia caută asupra-i și ia toate hârtiile care le vei găsi.

Macri: Prea bine. (*Caută pe Velicicu și găsește actul*): Iată, măria Voastră.

Cantemir: mi s-a părut că acest act dovedește îndestul că ai conspirat în contra mea. (*Lui lordache*): Dumitale, Domnule, ca să-l cetești pentru a-l auzi toți.

Velicicu: Este de prisos, căci n-o tăgăduiesc că am conspirat.

Cantemir: Și pentru ce ai conspirat?

Velicicu: Pentru ce? Pentru că uram pe ministrul Mării Tale. Pentru că uram atât pe lordache Ruset, cât și pe frații lui, care nu s-a gândesc la alt decât cum să jefuiască țara și cum să o pustieze... în sfârșit, pentru că nu puteam vedea un om ca el la putere, ca el, zic, care nu este alt decât un mâncătoriu, un jefui-toriu de țară.

Cantemir: Destul îți zic.

Velicicu: Amu, Măria Ta m-ați întrebat pentru ce am conspirat în contra Mării Voastre. Ați ordonat ca să cetească actul de conspirație. Eu v-am spus că e de prisos, pentru că este adevărat... încă o dat vă spui că am conspirat în contra Mării Voastre că nu mai puteam vedea pe acest lordache Ruset, care din pricina lui s-au făcut atâtea stricăciuni țării și acum și chiar în timpul Domniei lui Șerban Vodă în România. Am conspirat, zic, că nu mai puteam vedea mâncătoriele acestor cinci frați. Am conspirat încă pentru că birul țării este iertat și Lascarache trimete mereu de la Țarigrad ca să-i trimeată țara cu sutele de pungi de bani; ni pentru o pricină, ni pentru alta am conspirat. Zic că nu mai puteam privi fără nepăsare cheltuielile ce s-a fac în amândouă țările din pricina intrigilor făcute la Poartă de lordache Ruset între Măria Ta și între Brâncoveanu, Domnul României.

Cantemir: Destul, îți zic, sau teme-te de mânia mea!

Velicicu: Acum, după ce v-am spus pentru ce am conspirat, sunt gata a primi osânda ce merit.

Cantemir: Aceasta nu va întârzia mult. Vătafe, luați-l și-l duceți la închisoare.